

LJUBOMIR STEPANOV, STEVAN
BUGARSKI

MANASTIR BEZDIN

KRATKI PRIKAZ

Savez Srba u Rumuniji
Temišvar 2003.

Ljubomir Stepanov - Stevan Bugarski

MANASTIR BEZDIN
Kratki prikaz

MANASTIR BEZDIN

KRATKI PRIKAZ

O OVOM IZDANJU

Tiraž knjige Manastir Bezdin. Monografske beleške (Temišvar, 1999). rasprodat je, a interesovanje za bezdinsku Svetinju stalno raste.

Zbog toga smo osmislili ovu knjižicu, pristupačnu i vernicima, kojih je sve više i sve češće u Bezdinu, i Srbima učenicima, koji po blagoslovu vladike Lukijana (Pantelića), episkopa budimskog, administratora temišvarskog, već godinama provode u Bezdinu deo svoga letnjeg raspusta.

Tekst je sažet po obimu, a napomene su svedene na minimum, s tim što je naveden izbor iz korišćene bibliografije. Sve čitaoce koji budu hteli da steknu potpuniju sliku o samom Bezdinu, o sačuvanim primarnim izvorima i o stručnoj literaturi koja je o njemu napisana upućujemo na već navedenu knjigu iz 1999. godine.

Ona je do sada najpotpunija, ali manastir Bezdin tek očekuje pravu stručnu obradu. Naše skromno zalaganje usmereno je na popisivanje i vrednovanje postojećih izvora, i predstavlja nastojanje da se skrene pažnja na potrebu multidisciplinarnog izučavanja ove Svete obitelji, značajne za celu Srpsku pravoslavnu crkvu, i na neophodnost stručne restauracije celoga kompleksa, a osobito manastirske crkve.

Autori

SRBI I POMORIŠJE

Najstariji poznati tragovi Srba u Pomorišju jesu njihovi prelazi počev od VI veka, kada su se, napustivši svoju pradomovinu, naseljavali u Panonskoj niziji i na Balkanu.

Za razliku od inih naroda koji su u vreme velikih seoba prošli kroz Pomorišje, Srbi nisu bili ratnici-osvajaci, već plemena zemljoradnika i stočara što su

se polako kretala sa svojim imetkom i stadom. Ljudi, žene, starci i deca, snažni i nemoćni rađali su se i sahranjivali u hodu. Bez neke čvrste društvene organizacije, oni su se povremeno odvajali od glavnih pokreta i iz različitih razloga zaostajali ili bili u nemogućnosti da nastave iznuravajuće putovanje u nedogled, pa su se nastanjivali u većim ili manjim grupama gde bi nalazili slobodne pašnjake. Prema ušću Moriša nastanilo se srpsko pleme Bodriči.

Posle pada Ahtumove kneževine pod Mađare u XI veku i Srbi su se našli na udaru novoga talasa. Verovatno je i Srba bilo među kaluđerima čanadskoga pravoslavnog manastira Svetoga Jovana koje su nove vlasti izmestile, da bi u manastiru zavele zapadni obred. Čanad je postao sedište nove katoličke biskupije.

U XIV veku franjevački misionari vršili su pokrštavanje i u Čanadskoj biskupiji. Tom prilikom za Srbe iz Lipove zabeleženo je da su uporni, da su se posle prelaska u katolicizam "vratili svojim ranijim zabludama", postavši "gori nego što su bili".

Sudbina pomoriških Srba u srednjem veku uslovljena je i određena evropskim političkim prilikama. Naime, mađarski vladari su im povremeno davali i potvrđivali izvesna prava, da bi ih pridobili za ratovanje protiv Turaka.

U XV veku došlo je i do međudržavnih mađarsko-srpskih ugovora koji su se odrazili i na Pomorišje.

Već početkom veka despotu Stefanu Lazareviću, sinu kneza Lazara, ustupljena su prostrana dobra.

Nasledivši despotstvo, njegov nećak Đurađ Branković preuzeo je i pravo nad posedima despota Stefana; kasnije ih je i proširio, dobivši i grad Širiju sa 110 sela i zaselaka.

Mađarsko plemstvo nerado je gledalo kako Srbi despoti naseljavaju srpsko stanovništvo na svoja imanja i hvataju rodbinske veze sa velikom vlastelom pa i sa vladarskim kućama. Zbog toga se prema srps-

kim despotima ponašalo neprijateljski i nastojalo da njihovu vlast i uticaj ograniče.

Ipak, i kasnije su se u Pomorišju dizale srpske ličnosti sa titulom despota.

Najpre je to bio Zmaj Ognjeni Vuk, sin Grgura Brankovića. Po njegovoj smrti dobili su despotske titule Đorđe i Jovan, sinovi Stefana Brankovića. Đorđe se uskoro povukao iz svetovnog života i zamonašio pod imenom Maksim; po Jovanovoj smrti (1502) on je odbio da ponovo preuzme despotstvo, tako da su sva dotadašnja dobra porodice Branković pripala Dvoru.

Maksim je kasnije odigrao vidnu ulogu kao ugro-vlaški mitropolit pri Radulu Velikom i Njeagoju Basarabu, te kao obnovitelj Sremske mitropolije u manastiru Krušedolu.

U međuvremenu su počeli sticati despotstvo razni Srbi koji su se odlikovali hrabrošću i stekli zasluge u služenju vladarima.

Radič Božić prešao je iz Srbije 1500. godine. Kao iskusan ratnik učestvovao je u svim vojnim pohodima sa početka XVI veka. Tek 1527. godine povukao se zbog bolesti u svoje posede - gradove Šojmoš i Lipovu, gde mu je dodeljena despotska titula.

Krajem 1525. godine prešao je sa porodicom i pratnjom Pavle Bakić i uskoro dobio, između ostalog, pomoriški grad Šojmoš. Pavle Bakić je bio mudar, hrabar i pouzdan. Dobio je zadatak da iz Turske preseli što više Srba; u toj svojoj delatnosti štitio je interese Srba doseljenika. On je osnovao je neku vrstu obaveštajne službe, uhodeći i šaljući uhode u Tursku, čime je opet stekao velika priznanja na Dvoru. Despotstvo mu je dodeljeno 1537. godine, a on je neposredno posle toga poginuo hrabro sekući Turke.

Naporedno sa despotima u Pomorišju je bilo i srpske vlastele i plemića.

Kao najstariji pominje se u XV veku Dmitar, brat Kraljevića Marka, koji je dobio grad Širiju sa

velikim vlastelinstvom i postao župan Zarandske županije.

Sredinom XV veka prešli su ovamo braća Stefan i DMITAR Jakšić, navodno sa 1200 ratnika. Njihovo prvo dobro bio je grad Nadlak, gde su podigli dvor sa kulom. Ubrzo su dobili i druge posede, tako da su krajem veka držali u vlasništvu oko 80 naselja. Obojica su pripadali visokom plemstvu i vazda bili bliski Dvoru.

Od Stefanovih sinova jedino je Marko duže poživio. Kudikamo je poznatije njegovo potomstvo po ženskoj liniji. Njegova kći Ana udala se u Rusiju; ona je baba po majci caru Ivanu IV Groznom. Mlađa kći, Jelena, udala se za despota Jovana Brankovića i rodila Jelenu, potomku suprugu moldavskog vladara Petra Rareša. Preko Jelene je srpska plemićka krv prodrla u moldavske vladarske porodice: njena kći Roksanda udala se za vladara Aleksandra Lapušnjenua, a Despina - za Petra Čobanua; s njim je rodila sina koji je vladao pod imenom Petru Škjozul, a oženio se takođe Srpkinjom - ćerkom поморишкога племића Nikole Crepovića.

Od Dmitrovih sinova dočekali su zrele godine DMITAR i Petar. DMITAR je nasledio očevo junaštvo i bio čuven kao ratnik.

U drugoj polovini XV veka doselio se Miloš Belmužević. I on je dobio posede u Timiškoj, Bačkoj i Čanadskoj županiji, između ostalih - Munaru.

Petar Ovčarević je bio oko 1540. godine vlasnik Šoljmoša i jedan od nauglednijih velikaša.

U posedu Dimitrija Ovčarevića, koji je 1552. godine bio jedan od srpskih prvaka u Banatu, nalazila su se mesta: Varjaš, Načvala, Sempetar, Tornja, Fenlak i druga.

U okolini Lipove imao je prostrano dobro Stefan Balentić, "vrhovni kapetan Srba".

Takođe sredinom XVI veka bio je vrlo ugledan Nikola Crepović. Godine 1542. on je učestvovao na plemićkom zboru u Hodošu, kada je odlučeno da se

preko izaslanika prenesu kralju želje Srba iz Pomorišja. Uz Petra Petrovića ratovao je 1550. kao zapovednik 4.000 Srba; šest godina kasnije izabran je u Državni savet i postao severinski ban.

Kao plemići pominju se još: Petar Božić, Radojica Radić, Petar Vračilić, Stefan Sabov (koji je o osvom trošku držao 200 naoružanih konjanika i sa njima dosađivao Turcima) Jovan Dijak, Đorđe Klinčić. Pavle Radić i Petar Rac obavljali su razne diplomatske misije na vlaškom, mađarskom i turskom dvoru.

Sa despotima je i srpski živalj prodirao u ove krajeve. Narod se najpre selio uz svoju vlastelu, zatim milom i silom prilikom ratova i međudržavnih ugovora, a nešto i neorganizovano, bez prethodnih sporazuma i najava.

Žalosna je, međutim, činjenica da su srpske plemićke porodice dolazile sa narodom, ali su se brzo odnarođavale; u svom drugom ili trećem naraštaju plemići su se jatovice osećali Mađarima i bili katolici.

I narod srpski se u novoj sredini menjao, bolno se prilagođavajući, tražeći načina da preživi, sa nadom da će poraziti Turke i vratiti se u svoju staru postojbinu. Nekadašnji staloženi zemljoradnici i stočari preobratili su se u ratnike plaćenike i vrebali svaku priliku kad će kogod da zavojšti na Turke, pa da mu se priključe.

U međuvremenu učestvovali su i u drugim vojnim sukobima.

Početak XVI veka, 1514. godine, борили су се u seljačkom ratu Đorđa Dože.

Ubrzo zatim pružila im se prilika da učestvuju u veoma širokom antiotomanskom, ali i slobodarskom društvenom pokretu koji je predvodio car Jovan Nenad.

Pod kraj XVI veka Pomorišje je doživelo ponovni antiotomanski pokret od posebnog značaja: pobunu protiv Turaka koja je otpočela 1594. godine.

U to vreme rumunski vladar Mihaj Viteazu već je spremao svoj pohod protiv Turaka, pa je bio u vezi sa ustanicima i sarađivao je sa njima.

Kao najamnici, Srbi su ratovali i sa Madžarima i protiv Madžara, i sa Sasima i protiv Sasa, i sa Rumunima i protiv Rumuna, protiv Turaka, ali i uz Turke. Tako su 1605. godine predali Turcima Lipovu, a godinu dana kasnije opet je od Turaka oteli. Neretko su - koje po službenoj dužnosti, koje po potrebi, pa i bez potrebe - činili pljačke i zulume i bili zbog toga na lošem glasu.

Srbima je ratovanje postalo zanat od kojeg su živeli. A kada u Madžarskoj nije bilo ratova, ili bi bili nezadovoljni platom, tražili su posla na drugoj strani. Tako su učestvovali i bili zapažen činilac u čuvenom pohodu rumunskog vladara Mihaja Viteazua da se istovremeno proklamuje za vladara трију rumunskih kneževina: Rumunske Dræave, Erdelja i Moldavije.

Uz Mihaja Viteazua se veoma požrtvovano borio Starina Novak; sledeći rumunskog vladara u prevrtljivoj ratnoj sudbini, on je doživeo mučeničku smrt od madžarskih plemića u Klužu 1601. godine.

Srpska nevolja bila je tim veća, što austrijsko ratovanje protiv Turaka nije bilo uvek uspešno, jer kada se pod kraj XVII veka ratno poprište opasno približilo Pomorišju, narod je trpeo dvostruki zulum: i od turske, i od carske vojske.

U jeku austrijsko/turskog rata (1683-1699) Srbi iz Srbije behu pristali uz Austriju, ali se čudljiva ratna sreća neočekivano naklonila Turskoj. U to najgore vreme, kada je rat bio u punom jeku, pred neminovnom opasnošću od turske odmazde, sa austrijskom vojskom, koja se povlačila ispred Turaka, pošao je i veliki broj Srba iz Stare Srbije i Metohije, predvođen pečkim patrijarhom Arsenijem III (Čрнојевићем). Usput su im se pridružile izbeglice iz drugih krajeva. Zajedno su došli do Beograda, a otud, u poslednjem času, pred neposredi ulazak Turaka u

beogradsku tvrđavu, prešli Dunav. Istorijski izvori procenjuju da ih je bilo preko 50.000 duša. Tom prilikom je i brojno, i uopšte, ojačan srpski živalj u Austriji, pa dakle i u Pomorišju.

S obzirom na ratno stanje, Dvor je želeo da iskoristi Srbe za borbu protiv Turaka. Računajući na njihovu dalju privrženost, car Leopold I im je izdao privilegije.

Prvom privilegijom, od 21. avgusta 1690. godine položeni su temelji autonomije Srpske pravoslavne crkve u Ugarskoj pod upravom samoga Patrijarha; sledećom, od 20. avgusta 1691. priznata je Srbima teokratska uprava: Patrijarh je, pored strogo crkvenih nadležnosti, dobio pravo da u narodnoj miliciji postavlja oficire, da sudi u građanskim sporovima, da potvrđuje cehovske statute, a narodu je priznato pravo da bude pod upravom mesnih vlasti koje sam izabere; najzad, privilegijom od 4. marta 1695. Srbi su oslobođeni plaćanja desetka Katoličkoj crkvi.

Ipak, nova sredina nije bila gostoprимljiva prema novim doseljenicima.

Dugo je stanje doseljenika ostalo vrlo teško, jer državne vlasti i plemstvo nisu poštovali privilegije koje su Srbi iznudili od Dvora. Pojedinci su se čak počeli vraćati na teritoriju pod turskom upravom. Godine 1694. održan je opšti zbor oficira, na kojem je traženo da se Srbima dodeli teritorija i da se njihovo stanje pravno odredi i prizna.

A kada je rat najzad završen, na osnovu Karlovačkog mira (1699) Banat je pripao Turskoj. U nevolji i u očajanju Srbima nije preostalo drugo, do da snose teško breme i da dokazuju svoju odanost u Rakocijevoj buni 1703-1711, u novom austrijsko-turskom ratu 1714 - 1718, kada je oslobođen Banat itd.

Pomoriški graničari su tada, pritešnjeni raznim teškoćama, bili vrlo nezadovoljni; dopunski su bili

ogorčeni zbog pokušaja da ih pounijate, a strahovali su i da će ih usled pomeranja granice razvojačiti.

U to vreme zakuvala se buna protiv cara; zakuvala se među Madžarima u Pokrišju, a hvatala korena i u Pomorišju. U jesen 1734. godine predstavnici pokriških nezadovoljnika pokušali su da se povežu sa pomoriškim Srbima preko pečkanskoga kapetana Pere Segedinca. Kada su ustanici, poraženi pri napadu na Đulu, poslali glasnike Peri da od pomoriških Srba zaištu pomoć, dvojica njihovih padnu u zasedu i na prevaru se izdadu. Dalje su se događaji odvijali vrtoglavo: aradski general hapsi Peru, okiva ga i predaje islednicima; septembra meseca uhapšen je Perin sin Mihailo, a oktobra - nadlački kapetan Jovan Štrba, iako je još nosio nezalečenu ranu koju je dobio od kuruca kod Erdeheđa, pa i stari oberkapetan Đurka Šević, bolestan.

Đurka Šević je umro tokom istrage. Ostali su blago kažnjeni, izuzimajući Peru. Njemu je presuda bila okrutno surova: lišenje oficirskoga čina, lomljenje na točku, razbijanje glave sekirom, čerečenje tela i istavljanje delova u Pečki i drugim mestima. Presuda je izvršena 23. marta 1736. godine.

Dolazeći u Habsburšku monarhiju, Srbi su računali da će ratovanjem uz cara uskoro osloboditi Srbiju i vratiti se na svoja ognjišta. Ali što je vreme odmicalo, postajalo je sve jasnije da će oni još dugo morati da se zadrže na tuđoj teritoriji, gde su ih kao strance i došljake i potcenjivali, i iskorišćavali. Jer uprkos privilegijama i svečanim proglasima Dvora Srbi su proganjani i vređani, od njih su traženi porezi i dažbine, pa i desetak za Katoličku crkvu, primoravali su ih da kuluče i daju podvoz, oduzimali im stoku. Stoga su oni nastojali da budu izuzeti ispod županijskih vlasti, te da žive pod svojim vođama i po svojim običajima, podređeni jedino caru, za koga će, kada je potrebno, ratovati.

Prvobitna politika Dvora bila je da razjedini srpsko stanovništvo, praveći razliku između onih koji su se naselili pod Patrijarhom Arsenijem III posle 1690, koji su zadobili Ilirske privilegije, i Srba koji su otprile bili na teritoriji Carstva, koje su želeli da zadrže u zasebnom administrativnom i crkvenom organizacionom sistemu. Trebalo je mnogo nastojanja, žrtve i umešnosti, da bi se te namere osujetile i da bi se ostvarilo jedinstvo Srba u Habsburškoj Imperiji.

Za državnu administraciju nastao je problem kako i gde da smesti srpsko stanovništvo, a da ono ne predstavlja etničku, teritorijalnu, vojnu ili političku celinu. Rešenje je nađeno u razmeštanju Srba na uskom i dugačkom pojasu duž državnih granica.

Pripreme za osnivanje Pomoriške vojne granice počele su sa prvim danima XVIII veka. Već godine 1701. zapovednik Arada bio je oberkapetan Jovan Tekelija; on je neposredno zatim postao i zapovednik Pomoriške vojne granice, odmah nakon njenoga ustanovljenja 1703. godine.

U nedostatku tačnih statističkih podataka teško je utvrditi brojčani odnos između Srba koji su tu živeli pre Velike seobe iz 1690. godine i onih koji su došli pomenutom seobom. Pojedini posredni pokazatelji navode na zaključak da je, bar u Aradu i njegovoj okolini novonaseljeni graničarski sloj brojem daleko nadmašio dotadašnje srpsko stanovništvo (zato je aradski deo označen na starim mapama kao Tekelijina varoš bio centar aradskih Srba i ostao je to čak i nakon jerarhijske podele s Rumunima, a pomoriška mesta, nakon iseljavanja graničara sredinom XVIII veka, ostala su sa malobrojnim srpskim stanovništvom).

Međutim, pošto je na osnovu Požarevačkoga mira 1718. godine došlo do ponovnog pomeranja državnih granica, Pomoriška krajina je postala bespredmetna, pa je odlučeno, a 1741. i carskim ukazom naređeno, da bude razvojačena.

Graničari su bili krajnje zabrinuti, uznemireni i ogorčeni. Od svoga dolaska oni su živeli maltene u stalnom ratovanju. Za vreme tolikih ratova časno su se borili, dokazavši svoju hrabrost i vernost, a sada žele da ih odstrane kao nepotrebne. Istina je da su im predlagali mogućnost preseljavanja u Banat na Tisu i Dunav (30 porodica iz Arad-Gaja čak se i preselilo u jesen 1750. godine), ali je njima padalo teško da u bescenje prođadu sav domazluk, pa da sa starcima i decom ponovo krenu u nepoznato, gde niti je kuće ni kućišta, niti se zna od čega će se i kako živeti. U narodu je zavládala uzrujanost.

U opštem metežu počeli su se po raznim mestima održavati zborovi protiv razvojačenja; takav zbor održan je i u Nadlaku 10. novembra 1750. godine. Ipak Dvor nije popustio. Vojnicima koji nipošto nisu hteli da oružje zamene motikom nije preostalo drugo, do da se presele. Tako se, mada bezvoljice, početkom leta 1751. godine nekoliko hiljada graničarskih porodica spustilo iz okoline Moriša, sa opravdanim strahovanjem za svoju budućnost.

Među Srbima su tada nastale nove trzavice i nesporazumi između onih koji su napuštali domove da bi na drugoj strani graničarili i onih što su se pomirili sa sudbinom i ostali u svojim mestima kao zemljoradnici.

To je bio bolni kraj pomoriškog graničarenja, u kojem su Srbi ponovo osetili nezahvalnost bečkoga Dvora i težinu svoga nesređenog položaja; ne i kraj narodnim mukama. Novi razdori, nove selidbe i nove neizvesnosti nadvile su se nad nacionom.

Srbi su otpre smatrali da njihove nevolje potiču otuda što su prešli u katoličku Austriju, a ne - recimo - u pravoslavnu Rusiju. Koristeći se nastalim stanjem, sredinom XVIII veka Srbi ruski oficiri - Gavrilo Perić, Dimitrije Perić i Petar Tekelija - obilazili su Banat i Pomorišje, vrbujući ljude za Srpski husarski puk u Rusiji. Akciju je nastavilo rusko poslanstvo u Beču i

pridobilo nekoliko uglednih oficira, među kojima Jovana Ševića, Rajka Preradovića, Jovana Horvata i Jovana Čarnojevića.

Kao najspretniji i najpreduzimljiviji, potpukovnik Pomoriške milicije Jovan Horvat ubrzo je stekao neku vrstu poluzvaničnoga prvenstva, vrbujući za Rusiju pristalice među zaostalima u Pomorišju, ali i među graničarima preseljenim u Banat; on je prvi s grupom Srba prešao u Rusiju.

Pokret za iseljavanje je dalje uzimao maha. Mada svojevremeno nisu hteli da napuste Pomorišku granicu, sada su mnogi Srbi, ponovo opčarani nadom, na brzinu rasprodavali imetak i vrebali zgodu da krenu u Rusiju. U jesen 1752. godine nova grupa od oko 800 vojnika i oficira prešla je u Rusiju sa Jovanom Ševićem i Rajkom Preradovićem. Oni su, isto u Ukrajini, naselili oblast nazvanu Slavenosrbija.

Tačnih podataka o broju preseljenih Srba nema, a raspon brojki iz sekundarnih izvora veoma je velik, tako da ga nećemo navoditi, nego samo napomenuti činjenicu da je proces bio ne samo širok, nego i dugotrajan: godine 1757. u Novu Srbiju je prispelo još oko 800 ljudi; poslednja doseljavanja u srpske naseobine po Rusiji zabeležena su 1804 i 1815. Razume se, bilo ih je i iz drugih krajeva, ne samo iz Pomorišja.

Doseljenici su odmah osnovali sebi naselja, nazivajući ih po mestima odakle su poticali: Čanad, Nadlak, Semlak, Pečka, Glogovac, Mandrulok, Pavliš itd. Ipak, nakon desetak godina njihove naseobine su uključene u redovnu administrativnu podelu. A što je trebalo da posluži kao jemstvo za opstanak - zajedničko slovensko poreklo i ista veroispovest - samo je ubrzalo asimilaciju. U XX veku srpski trag se tek nazirao u tamošnjem predanju malobrojnih staraca, onomastici i toponomastici, koja neodoljivo podseća na živopisno Pomorišje.

Tako se poigrala sreća sa iseljenicima u Rusiju.

A podaci o srpskom stanovništvu zaostalom u samom Pomorišju takođe su oskudni i nepouzdana. Godine 1864, kada je započeta jerarhijska podela u Karlovačkoj mitropoliji, te je trebalo podeliti crkvene opštine između Aradske eparhije, koja je pripala rumunskoj Erdeljskoj mitropoliji, i Temišvarske eparhije, koja je ostala u srpskoj Karlovačkoj mitropoliji, čisto srpske crkvene opštine bile su Arad (Tekelijia crkva), Varjaš, Ketvelj i Načvala, a u ostalima je sprovedena deoba između Srba i Rumuna; prilikom deobe je proizišlo da su samo u Čanadu Srbi bili u većini, pa im je ostala crkva, a u svim ostalim mestima bili su u manjini, pa im je isplaćena namira, i oni su naknadno sebi gradili crkve.

Ko zna hoće li se ikada tačno odrediti koliko je Srba doseljeno, a koliko raseljeno iz Pomorišja. Možda to jeste, a možda i nije bitno. Kao suštinsko ostaje sledeće: Pomorišje je širokogrudno otvorilo svoja nedra Srbima stradalnicima u najtežim danima njihove istorije; sticajem okolnosti nekima je postalo otadžbina u kojoj su ostali da trajno borave do danas.

I kada se sve svede, sabire i oduzme, ostaje gola činjenica da su se mnogobrojni Srbi, raselivši se iz Pomorišja sa nadom na bolje, izubili i pretopili, a da su malobrojni ostavši u Pomorišju, kraj svih teškoća i nepovoljnosti, uživali kakvo-takvo zatišje i opstali do današnjih dana.

Neprekidni i vrtoglavi demografski pad srpskoga življa u Pomorišju tokom skoro dva veka izraženo se očituje u uporednom pregledu broja Srba i celokupnoga broja stanovništva po mestima: ideo Srba u pomoriškim mestima u kojima žive iznosi prosečno 2%; ipak, u Pomorišju postoji 15 srpskih pravoslavnih crkava i manastir Bezdin, a srpsko mesno stanovništvo u stalnoj je vezi sa celim Srpstvom u Rumuniji.

MANASTIR BEZDIN

Nazivi:

Stranom grafijom: 1728 - Kloster Munara; 1735 - Munarercalugerkloster; 1742 - Besdin; 1747 - Pesdin; 1753 - Peszdin; od XIX veka - Bezdin.

Srpski naziv od 1539. do danas - Bezdin¹.

Hram: Vavedenje Presvete Bogorodice.

Najstariji pouzdani pisani spomen o manastiru Bezdinu jeste zapis na manastirskom Psaltiru²:

Va ime Otca i Sina i Sveta Duha. Da se ima znati kade poče se manastir Bezdin praviti: ot sozdanija mira 7048, Roždestva Hristova 1539, i nareče se hram Vavedenije Bogorodici, nastojanijem Joasava Milutinovića, arhimandrita, i sa pomošćiju vaseja brati i hristijana, pri mene ikonomu Leontiju Bogojeviću, jeromonahu.

Dakle, nasuprot široko rasprostranjenom usmenom predanju da je Bezdin zadužbina vlastelinske porodice Jakšić (koja je, zacemento, vladala Munarom počev od 1529. godine), zapisom je utanačeno da su manastir gradili »bratija i hristijani«. S tim u vezi treba napomenuti da je stari Marko Jakšić već bio umro (1537), a njegovi potomci u pravoj i bočnoj lozi, kao deca iz mešovitih brakova Jakšića sa inoslavkama, više su naginjali katolicizmu i husitskoj verskoj reformi, nego li pravoslavlju. Ipak, pošto se manastir gradio na njihovom imanju, razumno je pretpostaviti da je to bilo sa njihovim znanjem i odobrenjem. Moguće je da su oni i poklonili potrebno zemljište, a nije isključeno ni da su ga kaluđeri uz pomoć vernika otkupili, s obzirom da zbog turske najezde zemlja nije bila na ceni. Sve u svemu, Jakšiće treba ubrojati u

ktitore, ako i ne posebno, onda u opštem broju hrišćana na čiju se pomoć poziva zapisivač jeromonah Leontije.

Postojanje arhimandrita, ikonoma i bratije nesumnjivo svedoči o organizovanoj monaškoj zajednici od pre 1539. godine, ali je neizvesno da li je ona i do tada boravila u kakvim ranijim bezdinskim zdanjima ili je odnekuda došla. Nepotpuna istraživanja su potvrdila postojanje arheološkog sloja iz XV veka u temeljima crkve. Možda se time bezdinska monaška zajednica pomera dublje u starinu. Doduše, postojanje pravoslavnog manastira na Morišu u blizini Čanada potvrđeno je još u X veku; i u XIII veku se pominje manastir Isou na levoj obali Moriša naspram Pečke, što - u velikom - odgovara današnjoj lokaciji Bezdina; međutim do sada nije dokazana neposredna veza bezdinskoga bratstva sa tim ili inim starijim monaškim ustanovama.

Činjenica je da većina manastirskih zdanja potiče iz poznijeg vremena.

Nepravilnosti u razmeštaju postojećih zgrada, kao i način vezivanja raznih zidanih delova, upućuju na zaključak da je posredi nekoliko etapa izgradnje i dogradnje: crkva je kao pritešnjena zapadnim dvorišnim zidom i krajnjim delom južnoga konaka; istočni konak lomi pravu liniju ne samo severnih, sporednih zgrada, nego i pravolinijski izgled glavne, južne fasade; strmina dvorišta (oko 2 m u odnosu na rit, koji počinje tik uz manastirski zid) svedoči o podizanju zemljišta nasipanjem itd.

Kao prilog tvrdnji stručnjaka da je crkva freskopisana krajem XVI veka, u nedostatku starijih izvora, navodimo stavku iz *Inventara* iz 1859. godine:

Vnutrenija stjeni cerkve drevneju serbskoju živopisiju god. 1592. živopisani sut.

Ove prvobitne freske preslikala je zografska družina u XVIII veku, nešto poštujući raspored staroga sloja, nešto i dodajući detalje u duhu savremene ikonografije.

Drugih spomenika o manastiru tokom XVI veka nije ostalo. Svi su izgledi da za turskoga zemana nije uništen: srpska Pečka patrijaršija uživala je pod Turcima znatne privilegije, a i Temišvar je bio sedište pravoslavnoga episkopa.

Kada je Austrija isterala Turke i zauzela Banat 1718. godine, manastir Bezdin ne samo da je postojao, nego se i žilavo opirao pokušajima nove administracije da mu ospori pravo na posed, odnosno da na njegovu zemlju naseli Nemce. Ustanova državnoga Erara proglasila je sebe isključivim vlasnikom čitavog Banata, a Bezdin je posredstvom svoga nastojatelja Timoteja dokazivao svoja prava nad zemljištem koje je od pre zadobio.

Same manastirske zgrade ušle su u XVIII vek koje oštećene, koje oveštale, i trebalo ih je opravljati. Ponovo je postala nezaobilazna pomoć »bratije i hristijana«. Osobito su izdašno pritekli pukovnik Pomoriške milicije Jovan Popović Tekelija i njegov brat natkapetan Ostoja Tekelija; iz blagodarnosti oni se od tada vode kao "prvi ktitori". Jedan dokument iz 1728. godine odnosi se na dozvolu koju je manastir dobio od zemaljske administracije za sečenje drva u šumi; to je posredan podatak da su preduzimani određeni graditeljski poslovi.

Darodavci i vernici smatrali su za čast da budu pogrebeni u manastirskoj porti; iz toga vremena sačuvane su, ugrađene spolja u oltarski zid, nadgrobnne ploče Miloša Jovanovića Modošanina (iz 1735), Jovana Grubetića i članova njegove porodice (iz 1738), Stojka Grujića Komleušanina (iz 1760. godine).

Prema tvrdnji stručnjaka arhitekta i suprotno do sada ustaljenom mišljenju,

Uz staru crkvu manastira Bezdina visoki zvonik je prizidan pre 1741. godine. Na crtežu iz Hofkamerarhiva u Beču vidi se da zvonik ima otvoreni trem u prizemlju, tri sprata i dekorativnu kapu na vrhu. Da su pojedine adaptacione promene zahvatile i staru

crkvu vidi se po tome što je nad tradicionalnim kubetom načinjena visoka ukrasna kapa, takođe opšivena limom³.

U XVIII veku Bezdin je doživeo jedan od svojih sudbonosnih događaja.

Godine 1737. bratstvo manastira Vinče (Srbija) bilo je primorano da zbog upada Turaka pođe u zbeg. Posle stranstvovanja po Banatu vinčanski iguman Teodosije (Veselinović) dobio je dozvolu od temiškarskoga episkopa Nikole (Dimitrijevića) da se sa bratstvom naseli u manastiru Bezdinu.

Vinčanski kaluđeri su sa sobom nosili, ili upravo vozili, sve što su iz svoga manastira mogli poneti: sveštene sasude, kandila, litije, odežde, knjige, nove kočije, tri konja s opremom, jednog jahaćeg sa sedlom, tri pištolja, pa i jedno zvono. Kao posebnu dragocenost doneli su carske dveri i čudotvornu ikonu Bogorodice. S njihovim dolaskom sve je to pripalo manastiru Bezdinu. Dva bratstva - bezdinsko i vinčansko - sjedinila su se 1740. godine i primila su Teodosija za svoga starešinu.

Iguman Teodosije (Veselinović) bio je mudar, i uporan u obnavljanju manastirske privrede.

Najpre je privoleo Banatsku administraciju da Bezdinu vrati zemljište koje je uživao do 1737. godine (ne i prnjavorsko zemljište, koje mu je takođe oduzeto). Već 1740. godine izvršeno je premeravanje atara, i bezdinski posed je odeljen i obeležen. Neposredno zatim postavljene su kamene ante koje su označavale međe manastirskog zemljišta⁴. Međutim složeni zvanični postupak po neumoljivom redu austrijske administracije otegao se, predmet je slat raznim nadležstvima, pa je tek krajem 1741. godine manastir dobio zemlju, ali i tada ne u vlasništvo, nego na uživanje. Tada se istrajni iguman obratio neposredno carici Mariji Tereziji, bio je kod nje i u audijenciji, i napokon je 1748. godinu dobijena carska

povelja, u kojoj se "sa najvišeg mesta" Bezdinu potvrđuje pravo vlasništva nad zemljišnim posedom.

Iguman Teodosije je zaveo zapisničku knjigu, u koju je uvodio sve što je smatrao vrednim pomena iz života manastira. Kasnije je ustanovio i Protokol o poslušaniji bratskom, gde je beleženo koje su službe poveravane pojedinim kaluđerima⁵.

Opet su se našli priložnici u novcu i utvarima, pa i u zemlji; sada je manastir dobio i dva vonograda: 1741 - u Pavlišu, od kapetana Pomoriške krajine Vojina Mijatovića, a sledeći u Širiji od Petra Vlahovića. Za potrebe bratstva započeto je zidanje trpezarije i ćelija; radovi su počeli 1746. godine.

Koliko je Teodosije bio odan svome novom manastiru svedoči i neuobičajeni podatak da se odvažio da podnese tužbu i pokrene sudsku parnicu protiv svoga najvišeg pretpostavljenog, patrijarha karlovačkog Arsenija IV (Jovanovića Šakabente), pošto je ovaj oduzeo Bezdinu deo vinčanskih dragocenosti. Stvar je opet stigla do Beča i rešena je u korist manastira Bezdina: nakon pet godina zalaganja oduzete stvari su mu vraćene 1748. godine.

Prilikom Teodosijeve smrti 1750. godine manastir Bezdin se uveliko obnavljao, podizao i ukrašavao.

U manastirskom protokolu priložnika pod 28. junom 1753. godine aradski slikar Stefan Tenecki je svojeručno zapisao:

Obješčahsja az dolu podpisatij svjato-
vovedenskoj obitelji bezdinskoj svojim hudožestvom,
farbom i zlatom, cjeloje templo oltarnoje, kako cifre
biltaurske pozlatiti, tako i tišlerskoje djelo marbilirati;
tokmo vo vremena mojego zaderžanija djela radi toga
da imjeju svoju kompetenciju u jastiju i pitiju, a po sem
moja imena, koja budu dati, da budut za vječnij
spomen.

Stefan Teneckij, ikonopisec aradskij.

Nešto dalje druga ruka je potvrdila:

Gospodin Stefan Teneckij, iz Arada moler,
moloval templo vmjesto milostinje.

Godine 1755. Budimac Stefan Dragosavljević dao je o svom trošku postaviti časnu trapezu od mermera, takođe mermerni žrtvenik i ceo pod. Dalje je bilo priloga za zidanje tornja, ćelija, pa i - nove crkve.

U međuvremenu Bezdin neprekidno traži saradnju poznatih savremenih umetnika: 1762. moleru Francu Vagneru je isplaćeno 234. f. za pozlatu ikonostasa, a moleru Stefanu (najverovatnije opet Teneckom) - 151 f. za ikonu na proskomidiji.

Izgleđ manastira Bezdina iz 1762. godine prikazan je na bakrorezu Bečlije Johana Kristofa Vinklera, na kojem glavno mesto zauzima Bezdzinska Bogorodica s Mladencem, uokvirena scenama iz svoga života, a u soklu je, u medaljonu, manastir viđen u perspektivi s južne strane, sa tekstom: Monastir Bezdin. U donjem desnom uglu bakrorezac je ugravirao svoj potpis: Jo. Christoph Njinkler, Sc. Viena⁶.

Teodosijev naslednik na upravi manastira Bezdzina Dionisije (Živojnović) pokazao se takođe kao odan monah i vredan pregalac. Na oko 1.600 ha manastirskog zemljišta osnovao je i primerno organizovao poljoprivrednu farmu, na kojoj je, pored pečenja rakije od voća i žitarica, proizvodio pivo.

Uspešno privređujući, Bezdin je 1775. godine zidao istočni konak s kapelom i dve trpezarije. Premda je crkva već bila "ot dobrego materijala", sledeće godine je sastavljen plan i troškovnik za zidanje nove crkve. Od te namere se ubrzo odustalo, pa je 1781. godine postojeća crkva temeljno opravljena, o čemu postoji zapis na mramornoj ploči spolja iznad zapadnih vrata:

Pri deržavje Josifa Vtorago, imperatora rimskago, kralja hungarskago i pročaja, v službu jedinago Boga v Trojicje Svjatjej slavimago, hram sej Vovedenija Presvjatija Bogorodici, pravoslavnago grečeskago neunitskago ispovjedanija, vozobnovil monastir sej Bezdin, blagoslovenijem Jego

Prevoshoditeljstva Gospodina Mojseja Putnik, episkopa temišvarskago, Kesaro-Kraljevskago i Apostoličeskago Veličestva tajnago sovjetnika, nastojanijem tojaž obitelji arhimandrita Gospodina Pavla Avakumović, vdovstvujušču Arhiepiskopatu karlovačkomu, 1781. goda.

Tom prilikom je Aron Mihajlović iz Velikog Sempetra dao o svom trošku načiniti na oboja ulazna vrata ragastove od mramora. Možda je upravo tada nastao i treći sloj zidnoga slikarstva u crkvi⁷ : slike iz kičice Mihaila Bokorovića iz Pečke na pregradi hora, i oko prozora, gde je prethodni živopis neminovno oštećen prilikom zidarskih radova na proširivanju prozorskih otvora.

Iste godine, prilikom prodaje takozvanoga komorskog zemljišta, bezdinski monasi su otkupili pustare Munaru i Bezdin za 9.009 f.

Poslednje decenije XVIII veka počelo se ponovo raditi na obnavljanju i ulepšavanju bezdinske svetinje. Na jednoj priznanici iz 1793. godine novosadski rezbar Avksentije Marković potpisuje za svotu od 100 f. kao “akonto za pogođeno delo”. Godine 1800. on je završio izradu novih pevnica, te Bogorodičinog i episkopskog prestola, no da li je to bilo predmet pomenutoga “akonta”, ili je on radio za manastir i druge stvari, zasad nije razjašnjeno.

Dana 26. decembra 1800. godine manastirsko bratstvo je zaključilo ugovor sa akademskim slikarem Jakovom Orfelinom “radi zlaćenja i namalanja pevnica i tronova”. Ugovor propisuje uslove za izradu, a posebno naglašava da “farba i 14 ikona ostajet na proizvoleniju Gospodina našego i bratstva”, što ukazuje da je umetnik radio po određenim predlošcima, koje je davao ili samo birao, u svakom slučaju odobravao temišvarski vladika.

Prethodno je, na dan 7. decembra 1800. sklopljen nov ugovor sa Avksentijem Markovićem radi izrade ikonostasa i stolova u naosu, u istom stilu kao što behu pevnice i prestoli - “shodno jakože i pjevnice

sooružiti” - ali opet “po predkaženomu i za sije sodjelanomu planu... simitričeskim raspoloženijem da budet jedno s drugim shodno, ot dobra materijala” - čamovine za građu, a lipovog drveta za rezbariju.

Svakako se već tada imalo u vidu da Jakov Orfelin, po završetku ugovorenoga posla na pevnicama i tronovima, odmah preuzme slikanje ikonostasa, što je i usledilo. Slikar je izradio ikonostas tokom 1802. godine, ostavivši o tome vidni zapis na ikoni Nedremano oko iznad carskih dveri:

Napisasja ot Jakova Orfelina, Cesaro-Kraljevske Akademije malera, mesjaca nojemvrija, 19. dne 1802. goda.

Tematski sadržaj i sklop Orfelinovog ikonostasa u Bezdinu naglašeno je vezan za ličnost Bogorodice i događaje iz njenoga života.

Nažalost, ne zna se šta je urađeno sa prethodnim ikonostasom iz kičice Stefana Teneckog.

Do tada je manastir imao bar tri zvana, od kojih jedno malo, starodrevno, doneto iz manastira Vinče još 1740. godine. Na pomolu XIX veka došlo je do prelivanja, verovatno napuklih, zvana. Godine 1804. preliveno je zvono od 269,5 kg, a sledeće godine i zvono od 162 kg.

Novo, veliko zvono, od 602,5 kg kupljeno je 1820. godine.

Staro vinčansko zvono teško je 29 kg i nosi natpis o svom poreklu:

Sije zvono monastira Vinče, hrama Presvetle Bogorodice, u Knjaževini Serviji.

Koliko je ovo zvono zadržalo svoj prvobitni oblik i glas teško je reći; na njemu u nastavku piše:

Egartner Ignac sali u Temišvaru 1841.

što nesporno svedoči o prelivanju zvana, uz prenošenje i prvobitnoga natpisa.

Godine 1822. sastavljen je plan, kontrakt i predračun za zidanje ćelija. Obim te dogradnje naslu-

ćujemo posredno po podatku da je sledeće godine slikar Sava Petrović pogođen da farba drvenariju: vrata (17 novih i 31 stara), šalukatre (17 novih i 31 staru), daske na prozorima (21) i gvozdene furune (19), kao i da naslika tri velike ikone na zidu.

U ratnom sudaru pobunjenika i carskih trupa nemirne 1848-1849. godine manastir Bezdin je zaposela Košutova vojska i koristila ga za svoje snabdevanje; manastirsku šumu je sekla za gradnju aradskog utvrđenja.

U dva maha ovde je radio aradski rezbar Lazar Janić: 1862. izradio je nove stolove u crkvi i opravio pevnice, prestoni krst i dva čiraka; 1880. ponovo je opravljao pevnice, pa i ikonostas, gde je imao "stare cirade na svoje mjesto metnuti, a koje fale iznova napraviti".

Godine 1887. aradski slikar Frank Gostinčar oslikao je manastirsku kapelu. Ispada čudno da je taj posao poveren upravo njemu, iako je tokom čitavoga XIX veka manastir koristio usluge naših tada na glasu umetnika, poveravajući im čak i sporedne poslove⁸: kod Arsenija Teodorovića naručene su 1804. godine ikone za krst i ripide (rezbario ih je Avksentije Marković); Sava Petrović je 1823. farbao drvenariju na konacima i izradio tri zidne slike, 1829. izradio Raspeće i Portret episkopa Josifa Putnika, 1832 slikao plaštanicu, 1835. slikao Portret episkopa Maksima Manuilovića i obnovio 26 celivajućih ikona, 1849. izradio kopiju Portreta patrijarha Josifa Rajačića; Ljubomir Aleksandrović je slikao Portret patrijarha Josifa Rajačića (1865) i ikone Svetoga Save i Svetoga Nikole (1870).

Godine 1888. crkveni krov je pokriven limom, a toranj i kupola - bakrom.

Godine 1891. popločani su mramorom hodnici na južnom manastirskom konaku.

To predstavlja završetak graditeljskih radova u Bezdinu. Manastir je poprimio svoj konačni oblik,

kojem je do naših dana vrlo malo oduzeto, a još manje dodato.

Manastirska ekonomija ozbiljno je pogođena sprovađanjem agrarne reforme 1921. godine: od celokupnoga zemljišnog poseda, koji je iznosio 2381 jutro (1203 jutra oranica, 15 jutara gradina, 276 jutara rita, 17 jutara vinograda, 68 jutara pašnjaka, 802 jutra šume) manastiru je ostavljeno svega 67 jutara (30 jutara oranica, 15 jutara gradina, 17 jutara vinograda i 5 jutra šume).

Ipak, monasi su pomagali siromašne crkvene opštine, zidali i održavali veroispovedne škole, organizovali uglednu monašku školu, a u samoj obitelji preduzimali su radove za održavanje i unutrašnje ukrašavanje.

Na inicijativu manastirskog starešine arhimandrita Stefana (Nikolića), Bezdin je 1921. godine naručio nekoliko slika kod mladoga darovitoga akademskog slikara Stevana Aleksića; slike impozantnih razmera: Tajna večera, Vavedenje Presvete Bogorodice, Uspenje Presvete Bogorodice, Sveti Simeon, Sveti Sava bile su namenjene ukrašavanju svečane manastirske trpezarije.

Drugi svetski rat i posleratne prilike donele su manastiru nove nevolje. Ipak, i sredinom našega veka, on kako-tako posluje, održava proizvodnju i tavori na ostavljenih mu desetak hektara zemljišta. Veći deo zaostalih manastirskih vrednosti prenet je u Vladičanski dvor u Temišvaru, gde je pohranjen i delom izložen u Muzejskoj zbirci.

Na osnovu popisa kulturnih spomenika u Rumuniji iz 1953. godine manastir Bezdin je Odlukom Ministarskoga saveta broj. 1.160/1955. proglašen za istorijski spomenik pod zaštitom države (na spisku u Odluci pod brojem 3.133).

Tokom svoga viševekovnog postojanja manastir Bezdin je vršio istaknutu duhovno-prosvetnu misiju među pravoslavnim življem.

U novije vreme tu je 1922-1923. radila Monaška škola, koja je dala Temišvarskoj eparhiji 16 mladih monaha.

Godine 1953. u Bezdinu je otvorena Pojačka škola, koja je godinu dana kasnije prerasla u Srpsku bogosloviju, ali je zbog praktičnih razloga premeštena u Temišvar.

U naše dane, nastojanjem i zalaganjem vladike Lukijana (Pantelića), episkopa budimskog, administratora temišvarskog, u Bezdinu se organizuje letovanje Srba učenika, koji se tom prilikom upoznaju sa Svetom obitelji, posećuju svakodnevna bogoslužjenja, uče duhovne pesme i slično, pod nadzorom i uputstvom sveštenika i studenata Bogoslovskog fakulteta.

U Bezdinu bratstvo se gasi smrću dvojice poslednjih staraca monaha: Sergija (Jovanovića) 1957. i Pantelejmona (Došena) 1960. godine.

Od tada je manastir bio pod administracijom mirskoga sveštenstva.

Godine 1995. o prazniku Uspenja Presvete Bogorodice Preosvećeni vladika Sava (Vuković), episkop šumadijski i tada administrator temišvarski, zamonašio je Pomorišanku Viktoriju Bajić, davši joj monaško ime Angelina, i pretvorio je manastir Bezdin u ženski manastir. Mati Angelina je od tada stalni žitelj ove Svete obitelji.

Manastir Bezdin je ostao uteha i stecište vernika, koji se ovde slegnu u velikom broju osobito na praznik Uspenja Presvete Bogorodice. Njihove poseite i molitve jesu takođe priloge današnjih naraštaja na oltaru znamenite pravoslavne Svetinje.

Sada se u Bezdin dolazi preko Munare, kojoj teritorijalno i administrativno pripada kao kućni broj 229.

Na prilazu manastiru stoji bunar sa đermom i domaćinska zdanja: štala sa šupama. Desno od manastira, gde je nekada bio park, na razmeđi

kukuruzišta i šljivika dotrajavaju ostaci zagonetne šestougaone zgrade.

U šljiviku je manastirsko groblje.

Ispred glavne, južne fasade je park.

Manastir ima na južnoj strani prostrani konak sa ćelijama na prizemlju i spratu, na istočnoj strani - takođe konak sa spratom, gde su starešinske prostorije, te trpezarije, kuhinja i ostava; na severnoj strani - niz domaćinskih prostorija: peći za pečenje hleba, sušare za meso, štale, šupe; na zapadnoj strani - kratak produžetak južnoga krila konaka i odbrambeni zid koji vezuje južni i severni deo građevina. Svi konaci imaju jednostavnu ali veoma efikasnu kanalizacionu mrežu. Prema dvorištu stoje hodnici konaka, poluzatvoreni zidom i širokim lukovima između stubaca. Ispod konaka prostiru se prostrani zasvođeni podrumovi. U uglu između istočnog i severnog dela konaka postoji bunar od cigala sa točkom.

Ulaz u manastir je kroz zasvođenu kapiju s južne strane konaka, izlaz - na severnoj strani, prema Morišu, kroz isto tako zasvođenu kapiju.

Tik uz manastirske zidove je voda (sada upravo mrtvelj) Bezdna.

Glavna zgrada manastira je crkva, zidana od cigle, sa temeljem od cigle na hrastovim stubovima. To je i najstarija manastirska građevina; osnovne odlike sačuvala je od svoga postanka u XVI veku, a to je istočnjački, vizantijski karakter arhitekture (rešenje osnove tipično za moravsku školu, kube u sredini krova i dr.), iako su preprata sa horom i toranj dozidani u duhu baroka.

Unutrašnja arhitektura je ostala stara: jedno-brodna, zasvođena poluoblíčastim svodom, završena sa tri apside (oltarskom i dvema pevničkim), sa kupolom iznad krsta koji čine pevničke apside sa lađom crkve.

Dozidani pronaos sa horom na stubovima jasno se odvajaju od naosa, ali ne škodi opštem skladu. Pla-

stičnih dekoracija nema, svodovi se produžuju u glatkim zidovima, arhitektura nije raskošna, nego otmena u jednostavnosti.

Posebnu draž ovoga hrama čini stari živopis, koji prekriva sve zidove. Slike proroka, scene iz Svetoga pisma, Spasiteljeva čuda, njegovo stradanje i Vaskrsenje, Hristos Svedržitelj na svodu kupole, okružen heruvimima, serafimima i anđelima, Bogorodica, evanđelisti - sve po uobičajenom redosledu svetogorske slikarske škole. Zatvorena modra pozadina pojedinih slika, crvena, plava, zelena odela, nežni bolni izgledi bleđih lica, krupne oči Bogomajke, zlatni oreoli nad glavama svetaca potavneli od viševjekovnoga kađenja i dima od sveća, podređenost tela duši u duhu pravoslavnog hrišćanstva - sve nas to prenosi u svet neprolaznosti i večnosti, svet duhovne lepote koja pobuđuje na pokajanje i molitvu. Nažalost, zidno slikarstvo nosi na sebi ozbiljne otiske vlažne pomoriške klime, vlage u zidovima, prslina u zidovima i na svodovima i drugih nepovoljnih okolnosti.

Stolovi su, već kao sasvim dotrajali, izneti iz crkve pre dvadesetak godina. Rezbarija ikonostasa, pevnica, Bogorodičinog i arhijerejskog prestola, mada i sama odavno sudbinski ugrožena zbog crvotočine, uvodi nas štedro u svet baroka.

Manastir odaje otmenost, jedinstvenost i prefinjenost ukusa graditelja i naručilaca, kao i svih koji su nad njim vekovima bdili.

ČUDOTVORNA IKONA PRESVETE BOGORODICE U BEZDINU

Neuspešno ratovanje evroskih velesila, u prvom redu Austrije i Rusije, protiv Turaka imalo je zle posledice po srpski narod, koji je ustajao na stranu hrišćana, a zatim stradao od turske osvete. Austrijsko-turski rat 1683-1699. doveo je do čuvene Seobe Srba 1690. godine pod pečkim patrijarhom Arsenijem III (Čarnojevićem), a austrijsko-turski rat 1737-1739 - do nove Seobe pod pečkim patrijarhom Arsenijem IV (Jovanovićem, Šakabentom) 1737. godine.

Kada su 1737. godine Turci pustošili Srbiju, bratstvo manastira Vinče dalo se u zbeg i prešlo u Pančevo, zatim u Slankamen, pa u Kanjižu; odavde je iguman Teodosije Veselinović išao u Temišvar i dobio dozvolu episkopa Nikole (Dimitrijevića) da sa bratstvom nađe utočište u manastiru Bezdinu.

Sa dolaskom vinčanskih kaluđera u Bezdin 1740. godine ojačalo je i bezdinsko bratstvo, ali i imetak, jer je arhimandrit Teodosije sa bratstvom bio poneo iz Vinče sve što se moglo spasti. Najveća dragocenost bila je čudotvorna ikona Bogomajke, zvana Bogorodica vinčanska, a od tada - Bogorodica bezdinska.

O toj čuvenoj ikoni zna se da je ruska, tipa Vladimirske Bogorodice (Umiljenije), da potiče iz

jednog kijevskog manastira, odakle ju je u Vinču doneo 1727. godine iguman Pajsije, prethodnik Teodosijev.

Vladimirska Vinčansko-bezdinska Bogorodica predstavlja tip vizantijske Bogorodice Umiljenije, poznate u slikarstvu balkanskih naroda. Po položaju likova ovaj ikonografski tip izražava dirljivu emotivnost majke i deteta. Hristos je redovno naslikan na desnoj Bogorodičinoj ruci, glave priljubljene uz njen obraz, obgrlivši je levom rukom, tako da se ta ruka, koja obuhvata Bogorodičin vrat, vidi s leve strane ispod njenog maforiona. Tu je još jedna pojedinost: jedna noga maloga Hrista uvek je naslikana u položaju da joj se vidi ceo taban.

Već u Vinči ikona je uživala poseban ugled i bila pobuda i cilj mnogih pokloničkih poseta.

Kada se vinčansko bratstvo nastanilo u Bezdin, patrijarh Arsenije IV (Jovanović) je udesio da se deo dragocenosti (kako će kasnije utanačiti - samo deo vinčanskih stvari), među kojima je čelno mesto zauzimala upravo ikona Bogorodice, iznese iz Bezdina i prenese u Karlovce. To su učinili jeromonah Isaija (Radisavljević) i đakon Petar, uz pomoć husara Milosava i kočijaša Jovana, noću 24. marta 1743. godine.

Teodosije, koji je u međuvremenu postavljen za starešinu bezdinskog, odmah se otvoreno usprotivio ovom postupku i nije predao da pokrene građanski sudski postupak, da bi povratio manastiru oduzete stvari. On je podneo tužbu Dvorskom ratnom savetu, kao vrhovnoj vlasti ne samo svih rodova vojske, nego i Vojne granice; odavde je dat nalog Temišvarskoj administraciji da ispita stvar i podnese izveštaj.

Patrijarh je objašnjavao svoj postupak činjenicom da su vrednosti prenete iz jedne eparhije u drugu bez njegovog odobrenja; tvrdio je da je naložio samom Teodosiju da ih vrati, no ovaj to nije učinio.

Na osnovu zvaničnoga nalaza doneta je presuda u korist manastira Bezdina, ali iz obzira prema patrijarhovom dostojanstvu presuda nije

izvršena odmah, nego tek 1748. godine, nakon njegove smrti.

U Bezdinu čudotvorna ikona Bogorodice postavljena je u crkvi na Bogorodičinom prestolu i bila je veoma poštovana od monaha i vernika, koji su je ukrašavali svojim darovima. Opisana je u manastirskom inventaru za 1758. godinu:

Ot sjevernija strani - tron bildhaurskago djela, pozlaščen i mramorisan. V njemže Svjatij i čudotvornij obraz Bogomateri, zlatom, srebrom i kamenijem zjelo ukrašen, staklom zatvoren i zavjesuju pokriven.

Detalniji je opis u inventaru iz 1802. godine, koji se odnosi na novi ikonostas i prestole:

Tron Bogomateri sodjelan 1802. ljeta bildhaorskim poslom pozlaščen i ukrašen, v njemže obraz Presvjatija Djevi Bogorodici čudotvornija stojit i raznim kamenijem velmi ukrašen. Okolo čudotvornago obraza Bogomateri - jedan ram ot srebra čistago, djelom kulunyjskim skovan i raznimi ciframi iskičen, koji važit pet lota... Paki na Bogomateri pet nizova sitna bisera, na kojima mali, zlatan, ot čistago zlata, s šest zerni bisera ukrašen škrest/, imja i prozvišče Blaženago patrijarha Arsenija Četvertago, jedan krest ot zlata s tri rubina i pet mali turski dukata, jedan četverougolni dukat, osam mali srebreni figura, jedan krest ot srebra s srebrenim lancem.

Preneta iz porušene Vinče u temišvarski Banat, u teškim vremenima koja su zadesila ove krajeve, ova ikona je tokom XVIII veka uživala veliko poštovanje našeg naroda. Njen kult se širio po manastirima i crkvama Banata, pa i znatno dalje, u zapadne oblasti Karlovačke mitropolije, sve do Velike Gradiške i Gomirja.

Zbog svoje čudotvornosti ikona Bogorodice Bezdinske je često preslikavana, tako da je do sada poznato na desetine likovnih replika, od kojih su neke radili slikari prvoga reda, kao Stefan Tenecki i Dimitrije Popović. Takođe je lik Bogorodice Bezdinske

prenet na dve bakrorezne ploče: jednu je radio Bečlija Johan Kristof Vinkler po narudžbini episkopa temišvarskog Vikentija (Jovanovića Vidaka) 1762, a drugu - nepotpisani bakrorezac, ugledajući se na Vinklera, po narudžbini Temišvarca Dimitrija Kirijanija 1770. godine⁹.

Ikona Bogorodice vinčansko-bezdinske čuvala se u manastiru Bezdinu sve do posle Prvoga svetskog rata, kada je, nakon podele Temišvarske eparhije na dva dela (jedan u Rumuniji sa sedištem u Temišvaru i drugi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca sa sedištem u Kikindi), preneti u Kikindu, gde je bilo stalno sedište episkopa temišvarskog dr Georgija (Letića).

Godine 1931, na osnovu odluke Svetoga arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve, deo Temišvarske eparhije sa sedištem u Kikindi i deo Vršačke eparhije koji se zatekao na teritoriji Kraljevine Hrvata, Srba i Slovenaca, sjedinjeni su u Banatsku eparhiju sa sedištem u Vršcu. Za prvoga episkopa banatskog izabran je dr Georgije (Letić), i on je sledeće godine prešao u Vršac. Tim povodom je i čudotvorna ikona Bogorodice vinčansko-bezdinske dospela u Vršac i od tada se tamo čuva u Vladičanskom dvoru.

Nedavno stručno restaurirana, ikona je istavljena u dvorskoj kapeli, poprimivši ponovo bogoslužbenu upotrebu.

Nastojanjem Preosvećenoga vladike Hrizostoma (Stolića), episkopa banatskog, napisana je i služba čudotvornoj ikoni Bogorodice Bezdinske, i ustanovljeno njeno praznovanje na dan 2. jula, zajedno sa Polaganjem rize Presvete Bogorodice¹⁰.

ARHIJEREJI SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE KOJI SU

PRIPADALI BRATSTVU MANASTIRA BEZDINA

Pavle (Avakumović) - rođen u Sentandreji; bio je arhimandrit bezdinski 1778-1783, zatim episkop pakrački (1783-1786), te aradski od 1786. do smrti (u Aradu) 1815. godine.

Gerasim (Adamović) - rođen u Šiklušu; bio je arhimandrit bezdinski 1783-1789, zatim episkop erdeljski; stolovao je u Rašinariu kod Sibiu, tamo i umro 1796. godine.

Mojsije (Mioković) - rođen u Jozefovu (sada Novi Kneževac) 1770; bio je arhimandrit bezdinski 1803-1807, zatim episkop gornjokalovački od 1807. do smrti (u Plaškom) 1823. godine.

Nestor (Jovanović) - Rumun po narodnosti; rodom iz Fagaraša; bio je arhimandrit bezdinski 1824-1828, zatim episkop aradski od 1828. do smrti (u Aradu) 1830. godine.

Justin (Jovanović) - rođen u Osijeku 1786; bio je arhimandrit bezdinski 1829-1834, zatim episkop budimski; na toj dužnosti je umro u Budimu novembra 1834. godine.

Platon (Atanacković) - Rođen u Somboru 1787; bio je arhimandrit bezdinski 1834-1839, zatim episkop budimski 1839-1848, te bački od 1848. do smrti (u Novom Sadu) 1867. godine.

Samuilo (Maširević) - rođen u Somboru; bio je arhimandrit bezdinski 1839-1853, zatim episkop temišvarski 1853-1864, te mitropolit karlovački i patrijarh srpski od 1864. do smrti (u Karlovcima) 1870. godine.

Sergije (Kačanski) - rođen u Sentomašu (sada Srbobran) 1813; Bezdinom je upravljao od 1853. do 1858. godine; posvećen za episkopa

gornjokarlovačkog 20. decembra 1858, iznenada umro (u Temišvaru) 1. januara 1859. godine; sahranjen je u manastiru Bezdinu.

Antonije (Nako) - rođen u Komoranu 1817; bio je arhimandrit bezdinski 1859-1864, zatim episkop temišvarski 1864-1872, kada je, po molbi, umirovljen; umro je u Lozani 1900; posmrtni ostaci preneti su u Temišvar 1995. godine.

Teofan (Živković) - rođen u Sremskim Karlovcima 1825; bio je arhimandrit bezdinski 1865-1872, zatim episkop gornjokarlovački od 1872. do smrti (u Plaškom) 1890. godine.

Evgenije (Letica) - rođen u Plaškom 1858; sabrat bezdinski postao je 1895; živio je najviše u Temišvaru kao pridvorni monah i eparhijski činovnik. Godine 1900. posvećen je za mitropolita banjalučkog, a 1908. premešten za mitropolita dabro-bosanskog; povukao se u mirovinu 1920; umro je u Sunji 1933. godine.

Dr Georgije (Zubković) - rođen u Budimu 1878; zamonašen je u Bezdinu 1901; živio je najviše u Temišvaru kao pridvorni monah i eparhijski činovnik. Za episkopa budimskog izabran je 1911, posvećen 1912; na tom položaju je umro (u Budimu) 1951. godine.

Vikentije (Prodanov) - rođen u Bačkom Petrovom Selu 1890; zamonašen u Bezdinu 1917, živio je najviše u Temišvaru kao pridvorni monah i eparhijski činovnik. Posvećen za vikarnog episkopa marčanskog 1936, izabran je za episkopa zletovsko-strumičkog 1939, odakle je proteran od okupatora 1941. Posle rata administrirao je Eparhiju žičku (do 1947), i Eparhiju sremsku (do 1951). U međuvremenu je 1950. izabran za patrijarha srpskog; na toj dužnosti je umro (u Beogradu) 1958. godine.

BIBLIOGRAFIJA

Izbor

- Dokumenti iz Arhiva manastira Bezdina i Arhiva Temišvarske eparhije.
- Ilarion Zeremski, Srpski manastiri u Banatu, njihov opstanak, prošlost i odnošaj prema Rumunima, Sremski Karlovci, 1907.
- Dr Dušan J. Popović, Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka. Istorija naselja i stanovništva, Beograd, 1955.
- Petar Momirović, Knjiško-arhivski spomenici iz Banata, "Građa za proučavanje spomenika kulture Vojvodine", III, Novi Sad, 1959.
- Oliver Velescu, arh. Adrian Corvătescu, *Un monument din vestul țării - mănăstirea Bezdin*, "Buletinul monumentelor istorice", București, 1/1972.
- Petar Momirović, Stari srpski zapisi i natpisi iz Vojvodine, Knjiga prva, Novi Sad, 1993.
- Miodrag Jovanović, Slikarstvo Temišvarske eparhije, Novi Sad, 1997.
- Miodrag Jovanović, Ikonostas manastira Bezdina, "Zbornik za likovne umetnosti", Matica srpska, Novi Sad, 6/1970.
- Lazar Mirković, Crkvene starine u srpskim crkvama i manastirima Banata, Rumunije i Mađarske,

“Spomenik Srpske akademije nauka”, XCIX, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, Nova serija, 1/1950.

- Evgenije Letica, Prvi šematizam Srpske pravoslavne eparhije temišvarske za godinu 1897, Sremski Karlovci, 1897.
- Slobodan Kostić, Šematizam Pravoslavne srpske eparhije temišvarske u Kraljevini Rumuniji za 1924. godinu, Timișoara, 1925.
- Slobodan Kostić, Srbi u Rumunskom Banatu. Istoriški, brojni, ekonomsko-privredni pregled 1940. godine, Temišvar, b.g.
- Zapisnik sednice Eparhijske skupštine Pravoslavne srpske eparhije temišvarske, održane u Temišvaru dana 19.02/04.03.1926. godine, “Glasnik. Crkveni, školski i društveni list”, Temišvar, VI, br. 8/15.04.1926.
- Sava, episkop šumadijski, Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka, Beograd-Podgorica-Kragujevac, 1996.
- Dinko Davidov, Johan Kristof Vinkler, Bogorodica bezdinska (1762), “Zbornik za likovne umetnosti”, Matica srpska, Novi Sad, br. 6/1970.

CEASTĂ CARTE APARE CU SPRIJINUL DEPARTAMENTULUI PENTRU RELAȚII INTERETNICE

Savez Srba u Rumuniji

Posebna izdanja
Monografije

Knjiga 27.

**ЉУБОМИР СТЕПАНОВ, СТЕВАН
БУГАРСКИ
МАНАСТИР БЕЗДИН**

Predsednik Izdavačkog saveta:

Miomir Todorov

Urednik:

Ivo Munćan

Za izdavača:

Ognjan Krstić

Recenzenti:

dr Miodrag Milin

dr Steva Perinac

Izdavački savetnik:

dr Slavomir

Gvozdenović

Lektor:

Stevan Bugarski

Korektor:

Ljubomir Stepanov

Kompjuterski slog:

Vesna Stepanov

Prelom:

Adrijan Nikolić

Korice:

Sida Manea

© SSR i autori

ISBN: 973-8402-18-2